

Александар АТАНАСОВСКИ
Филозофски факултет, Скопје
aleataus@yahoo.com

О ПИСМЕНЕХ (ЗА СОЗДАВАЊЕТО НА СЛОВЕНСКАТА АЗБУКА)

Апстракт. – Прашањето за создавање на словенското писмо делумно е решено. Остануваат уште неколку тези околу кои се води жива дискусија. Тоа е прашањето: која азбука и за кого ја создале творците Св. Кирил и Методиј? Според расположливите извори, потврдени и со археолошки наоди веќе непобитно може да се каже дека Св. Кирил и Методиј ја создале глаголицата за потребите на Склавите во Македонија. За основа им послужил јазикот на Склавите во и околу Солун, кој што според зборовите на византискиот писател Јован Каменијат во 904 година бил најзначаен (прв) град на Македонците.

Околу годината на создавањето на глаголицата постојат две теории: 855 и 863 година. Врз база на анализа на изворите, на мислење сме дека првобитно азбуката била создадена во 855 година, а во 863 година била модифицирана и дооформена за потребите на Словените од Моравија. Глаголицата останала во употреба на територијата на Македонија до крајот на 11 век. Во Бугарија словенското писмо почнало да се употребува после 893 година и тоа модифицирано, глаголицата била заменета со кирилица.

Клучни зборови. – азбука, глаголица, Кирил, Методиј, Византија, Моравија, Склави, словенски јазик.

Од создавањето на „словенското писмо“ до денес поминале повеќе векови, но прашањето за творецот на писмото и неговата намена сè уште ги бранува научните кругови. Сите досегашни истражувачи на тоа прашање во едно се согласни дека првото словенско писмо е оригинално дело на Константин Филозоф, инвентор на глаголицата. Користејќи

ги принципите и некои битни елементи од други графички системи, тој создал ново писмо, кое верно ги предава словенските фонетски особености, а истовремено носи длабок печат на христијански симболи, значаен белег на неговото време, кога христијанската ликовна симболика торжествувала по поразот на иконоборството. Главниот историски спис кој ни дава какви-такви известувања за развојот на словенското писмо е Црноризец Храбар во своето апологетско дело „За буквите“ во кое што потенцира дека „порано Словените немале писмо, туку со црти и рески сметале и гатале...“. Во текстот што следува ќе се обидеме, врз основа на најновите научни сознанија, да ги расветлиме прашањата: кога, каде, како, при какви околности и за кого било создадено првото оформено словенско писмо. Ќе се осврнеме на прашањето: дали имало или не т.н. Брегалничка мисија пред Моравската и за замената на глаголицата со кирилица.

Под кои услови и кога дошло до создавањето на писмото? Во првата половина на IX век Источната Римска Империја (Византија) се наоѓала во сложена меѓународна состојба, а и внатрешно била доста разјадена од иконоборството. На Балканот владеел привиден мир, барем во односите со Бугарија, како резултат на Триесетгодишниот мировен договор од 814/15 година. Но, после 836/7 година дошло до нарушување на односите. Исто така биле нарушени односите со Источно-франкското царство (Германското царство), а тука биле и компликациите со појавата на Моравската држава во централна Европа. За да може да си ги осигура своите позиции на Балканот, а посебно во Македонија, Византија прибегнала кон една нова политика. Почнала да ангажира свои мисионери за да ги придобијат „Склавените“ од Македонија да се борат за нејзин интерес. Во таква мисија, која во почетокот имала воено-политички карактер биле ангажирани и св. Методиј и брат му св. Константин.

Методиј како најстаро (прво) машко дете во семејството на Солунчаните Лав и Марија, според средновековната традиција бил предодреден да го следи патот на неговиот татко. Тој со своето „крепко тело“, бистрина и усвоените воени вештини, уште од млади години почнал да стекнува воена слава.¹ Според вестите од Пофалното слово на Кирил и Методиј, Методиј бил добар воин.² Додека пак, според вестите од „Вистинската повест за Кирил и Методиј“,³ последниот уште во времето на

¹ Теодоров – Балан II 1934, 38

² Теодоров-Балан I 1920, 120.

³ За овој летопис види: Туницкиј 1913, 28.

императорот Теофил „станал познат во царскиот двор“ во Цариград со своите воени подвизи. Затоа бил повикан во Цариград од каде што по извесно задржување бил испратен да дејствува „како војсководач во пределите што се граничеле со бугарскиот народ.“⁴

Во времето на императорот Михаил III (842-867) Методиј бил удостоен со војводски чин,⁵ а потоа назначен и за управник на словенското кнежевство. Во врска со тоа во Методиевото панонско житие се вели: „Најпосле, кога царот дозна за неговата бистрина, му даде да управува словенско кнежевство...“⁶ Овие вести се потврдуваат и од податоците во Методиевото проложно житие, каде што се вели: „царот го имаше него секогаш пред себе и кога беше на 20 години го постави него за кнез на Словените.“⁷

Врз база на овие податоци истражувачите на кирило-методијевската проблематика до сега не успеале со сигурност да ја одредат местоположбата на Методиевото словенско кнежевство, како и да дадат одговор на прашањето за времето кога го управувал. Истражувачите на првото прашање досега се поделиле на пет групи и тоа: дека тоа кнежевство се простирало во рамките на Стримонската склавинија, на територијата на Тесалија, во рамките на Солунската тема, во Епир и во областа Витинија во Мала Азија.⁸ Расположливите податоци од другите извори, кои во извесна мера ги дополнуваат и конкретизираат податоците од Методиевото панонско и проложното житие, сепак ни овозможуваат да ја прифатиме тезата дека Методиевото словенско кнежевство се наоѓало на север од Солун, т.е. дека ја опфаќало Стримонската склавинија, чиешто јадро го сочинувале струмичко-брегалничките краишта.⁹ Овие македонски краишта биле од големо воено-стратегиско значење за Византиската империја, зашто биле тесно поврзани со градот Солун.¹⁰ Тие краишта биле испресечени со повеќе клисури, а патиштата на бугарските војски, кои што се стремеле кон градот Солун можеле најдобро да се затворат токму во овие клисури.¹¹

⁴ Туницкиј, Св. Климент, стр. 263-264 (Приложения)

⁵ Теодоров-Балан I 1920, 120.

⁶ ЖМ, гл. II, 187; 198.

⁷ Теодоров-Балан II 1934, 38.

⁸ За теориите види поопширно: Панов 1988, 191 и бел. 15 до 19.

⁹ Гилџфердинг I-II 1868, II, 01, бел. 1; Панов 1985(a), 601 и сл.

¹⁰ Панов 1985 (б), 411 и бел. 169.

¹¹ Види поопширно кај: Атанасовски 1996, 32-33.

Овие предели биле загрозени при крајот на владеењето на бугарскиот хан Пресијан, кој што во 836/7 се спуштил по долината на р. Места за да ги потчини, или поточно да ѝ помогне на Византија да ги смири Смолјаните, во врска со што се наведуваат податоците од еден натпис крај Филипи.¹² Мутафчиев и Златарски тоа бугарско раздвижување го прикажуваат како реакција на присуството на византиската армија во тие простори и дека целта била „да се присоединат Смолјаните кон бугарската држава.“¹³ Натписот е јасен и конкретен: „Од Бога (поставениот) кнез Пресијан го испратил кавханот Исбул,¹⁴ откако му дал одбрана војска и боилите ... и канот боила колубар и кавханот против Смолјаните.“¹⁵

Во 845 година Бугарите склучиле договор со германскиот владетел, а Византија, за да ги обезбеди пристапните патишта кон Солун и да ѝ парира на Бугарија, го назначила Методиј за кнез на Словените по Струма и Брегалница. Затоа во право е А. Гилфердинг кога заклучил дека „Методиј во продолжение на многу години бил началник на еден дел од Македонија, имено тој дел којшто по своето исклучиво словенско население се нарекувал во тоа време Славинија (Склавинија)“ и дека „тоа бил северо-источниот дел на Македонија во кој се наоѓала и Брегалничката област.“¹⁶ Дека Методиевото словенско кнежевство се простирало во струмичко-брегалничките краишта врз база на археолошките резултати од ископувањата во локалитетот Баргала-Брегалница и Крупиште, се изјаснила и археологот Блага Алексова.¹⁷

На внатрешен план, во 843 година било ставено крај на иконоборското движење¹⁸ и Византија сите расположливи сили ги насочила кон санирање на последичите од тоа движење и возобновување на христијанските догми според Никејските норми. Иконоборството се одразило и во Македонија – христијанството на овие простори доживеало сериозен удар и требало ангажирање на мисионери за да ја вратат поранешната состојба.

¹² Опширно за натписот види: Иванов 1931 и 1970, 1-9; Дечевъ 1925, 45-47; Dvornik 1928, 125-147; Бешевлиев 1992.

¹³ Златарски 1918, Фототипно издание 1994, 338-339; Мутафчиев – Мутафчиева 1995, 107.

¹⁴ Кој бил Исбул види: Ников 1925, 195-227.

¹⁵ Иванов 1931 (Фототипно издание) 1970, 3; Ников 1925, 214; Божилов - Гюзелев 1999, 159; За целта на походот види: Атанасовски 2021, 112-115 и таму наведената литература.

¹⁶ Гилфердинг 1868, II, 301 и бел. 1, и стр. 302. За останатите гледишта во однос на местоположбата на Методиевото словенско кнежевство види кај: Панов 1988, 294-295.

¹⁷ Алексова 1967, 5 и сл.; Алексова 1988.

¹⁸ За иконоборството спореди: Острогорски 1970, 121-148 и 164-203.

Главната задача која требало да ја изврши Методиј како управител на „словенското кнежевство“ во полза на византискиот двор била да ги зајакне византиските позиции во Североисточна Македонија која станала објект на зачестените бугарски напади и завладувања, а исто така да ги придобие Словените на своја страна за да може да парира на Бугарско-германскиот сојуз. Но, Методиј се соочил со нискиот морал и недисциплината на нерегуларната словенска војска. Сакајќи да го зацврсти моралот и дисциплината го составил „Законот за судење на луѓето“,¹⁹ на словенски јазик, но со грчки букви, но Словените од неговото кнежевство не ги познавале грчките букви поради што Законот не наишол на широка примена. За да се олесни работата од Византиската влада на помош на Методиј бил испратен брат му Константин – Кирил, кој што со помош на Методиј ја составиле (изнашле) словенската азбука (глаголицата) 855 година и напишале книги на словенски јазик.²⁰

Во однос на времето кога го управувал словенското кнежевство, исто така се искажани различни гледишта, при што истражувачите тргнувале од податокот дека Методиј кога бил на 20 години бил назначен да го управува тоа кнежевство. Оттука истражувачите во зависност од тоа која година ја прифаќаат како година на раѓањето на Методиј, така го определуваат и времето на управување т.с 830-835, 843-845 до 855 година.²¹ Како најприфатливо гледиште се смета тоа дека Методиј го управувал кнежевството од средината на 40-те до средината на 50-тите години на IX век, т.е. 845 до 855 година, што се совпаѓа со историските настани, како што е бугарско-германскиот договор од 845 година, којшто и најмногу влијаел на одлуката на византиската влада да му додели на Методиј словенско кнежевство, за да може на тој начин Византија да парира на германско-бугарскиот договор. Прекилот на управничката дејност се доведува во врска со паѓањето на тие краишта под бугарска власт 852-864 година, а бидејќи азбуката била создадена во 855 година, таа година се смета и за крај на дејноста на Константин-Кирил и Методиј во Маке-

¹⁹ Троицкиј 1961, 104-115; Панов 1988, 296; Панов 1992, 63-64. Со ова гледиште не се согласува П. Хр. Илиевски, кој што е на мислење дека не постоела брегалничка мисија и дека Законот бил преведен во Моравија, за што сведочат големиот број моравизми. Илиевски заборава дека кога Кирил и Методиј отишле во Моравија ја однеле и глаголицата и немало потреба законот да го пишуваат со грчки букви. Зачуваните моравизми се должат на преписите на Законот што настанале во Моравија и кои што се зачувани, а не дека таму настанал. Сп. Илиевски 2001, 119-121.

²⁰ Панов 1970, 180; Панов 1988, 297.

²¹ Поопширно за тоа види кај Панов 1988, 294-295 и таму посочената литература.

донија.²² Во 852 година дошло да нарушување на бугарско-германскиот договор и до меѓусебна војна, која што завршила со нов договор за мир во истата година, после што бугарскиот владетел можел да се посвети на војната со Византија.

По прашањето: која азбука ја создале Константин-Кирил и Методиј и на чиј јазик ги превеле книгите скоро сите современи извори и познавачите на кирило-методијевската проблематика се едногласни: ја создале словенската азбука - глаголицата, за Словените што порано немале букви, туку со црти и рески броеле и гатале. Впрочем, тоа многу јасно се гледа од исказот на Црноризец Храбар кога вели дека „порано Словените немале писмо, туку со црти и решки броеле и гатале, зошто беа пагани... Потоа човекољубец Бог...смилувајќи се на родот словенски, го прати Константин Филозоф, наречен Кирил, маж праведен и вистинољубив, којшто им создаде триесет и осум букви“. И понатаму „ако ги прашаш словенските писмени луѓе: кој ви ги создал буквите или кој ви ги превел книгите? – тоа сите го знаат и ќе ви одговорат: свети Константин Филозоф, наречен Кирил, тој нам буквите ни ги создаде и книгите ни ги преведе и Методиј, брат му негов.“²³ Во сите зачувани преписи на Житието на Константин –Кирил во насловот стои „Житие и живот на блажениот учител наш Константин Филозоф, првиот наставник (учител) на словенскиот народ (словенскиот јазик).“²⁴ Во Кириловото житие на неколку места се вели дека Кирил ја создал словенската азбука (ги изнашол словенските букви) и ги превел светите книги на словенски јазик. Византискиот император Михаил III во одговорот на писмото на моравскиот кнез Ростислав вели „изнајде букви на ваш јазик“, а во расправата со тријазичниците во Венеција, тие го прекорувале Кирил со зборовите „човеку, како тоа ти си им создал на Словените книги.“²⁵ За време на престојот во Рим, папата Адријан II „ги посветил словенските книги.“²⁶ Бидејќи потекнувале од Солун Константин и Методиј најдобро го знаеле јазикот на Словените од околината на тој град, па во основата на словенскиот јазик влегол говорот, односно јазикот, на Словените од околината на Солун, а и на Солунјаните меѓу кои имало голем број Маке-

²² Исто, 298.

²³ Документи...Т.1, 63 и 64; Кръстанов 2003, 63 и 65 исто и 66-67.

²⁴ За историјатот на преписите на Житието види: Климент Охридски 1973, том трети, 24-30 и 34-46, текстот на житието е на стр. 89-109; Миловска – Таковски 1996, 14-15.

²⁵ Климент Охридски 1973, 104, 106; Миловска – Таковски 1996, 90, 92; Сведоштва 1989, 43 и 46.

²⁶ Климент Охридски 1973, 108; Сведоштва 1989, 50; Миловска - Таковски 1996, 94.

донци, за што сведочат византиските извори,²⁷ што ќе рече дека не станува збор за никаков „бугарски јазик“, за каков денес се обидуваат да докажат некои бугарски истражувачи, а пред сè политичари, туку за словенскиот јазик.

Годината на создавањето на словенската азбука (855)²⁸ ја прифаќаат и бугарските историчари, само што не го прифаќаат местото на нејзиното создавање, според нив тоа било во манастирот Полихрон во Мала Азија.²⁹ Историските и археолошките податоци зборуваат во прилог на тезата дека азбуката е создадена за потребите на Словените кои што ги управувал Методиј 10 години,³⁰ а по повлекувањето од кнежевството Методиј продолжил да работи на преводот на светите книги на словенски, а не на „бугарски“ јазик. Во 855 година во бугарската држава се користел грчкиот јазик и писмо. Имајќи го тоа во предвид категорички го отфрламе гледиштето дека Кирил и Методиј ја создале „бугарската“ азбука и ги превеле книгите на „бугарски“ јазик. Бугарските учени се повикуваат на веста од „Синодикот на цар Борил“ од почетокот на XIII век, каде што стои дека Кирил го превел божјото писание од грчки на бугарски јазик,³¹ но, како што посочив изворот е од 13 век и е далеку од настаните. Писмото е глаголица, која што била усовершена во 863 година³² за потребите на Словените од Моравија.

Развојот на писмената култура во Источна Бугарија до 971 година, го опфаќа периодот од создавањето на Првата бугарска држава (681 год.) до освојувањето на Преслав престолнината на Источна Бугарија од војските на императорот Јован I Цимиски (971 г.). Историјата на источ-

²⁷ Јован Каменијат кога зборува за заземањето на Солун од Арабјаните во 904 година потенцира: „ние пријателе сме од Солун ... Првиот град на Македонците“. ГИБИ, Т. V, 1964, 19; Документи 1 1981, 71.

²⁸ Годината ја дава Црниризец Храбар 6363 година од создавањето на светот. Спореди: Документи 1 1981, 65; Кръстанов 2003, 65; Андреев, Лазаров, Павлов 1999, 215 и 263. Инаку, некои книжевници, повикувајќи се на податоците од Панонските легенди се на мислење дека азбуката била создадена во 863 година, пред моравската мисија. Но, најверојатно тогаш веќе постоечката азбука била модифицирана за потребите на моравските Словени.

²⁹ Ова гледиште го застапува и П. Хр. Илиевски, кој што не се согласува со годината на создавањето и е на мислење дека тоа се случило во 863 година. Сп. Илиевски 2001, 121-122.

³⁰ Во прилог на тоа е и еден наод од Виничко кале, фрагмент од камен на кој се врежани крстови и глаголски и кирилски букви. Наодот се чува во Музејот во Ваница.

³¹ Божилев - Гюзелев 1999, 196 и сл.

³² Илиевски 2001, 124.

нобугарската писменост во посочениот период се дели на пет етапи. Првата, 680–864 година, времето на постоењето на паганската држава. Првото бугарско царство се појавило како паганска бугарско-словенска држава со престолнина во градот Плиска. Населението на државата било етнички разнородно и се состоело во основа од носителите на словенските и турските (протобугарските) дијалекти.³³ Во односите со соседна Византија бугарските владетели биле принудени да го користат грчкиот јазик и писмо. За писмената култура на паганска Бугарија може да се суди по зачуваните протобугарски натписи (турски по јазик), направени со старотурски руни и грчко писмо, а исто така по епиграфските споменици на грчки јазик. Словенски натписи од тоа време отсуствуваат.

Во втората половина на IX век бугарската држава значително се проширила во западен правец, како резултат на што во нејзиниот состав влегле земји со претежно христијанско население, во тоа време веќе владеено од сопствена црковна организација,³⁴ областа на горното течение на балканската река Морава (852 г.) и Западна Македонија, вклучително и реонот на Охридското езеро (околу 864 г.). После тие територијални придобивки бугарскиот хан Борис донел конечно решение, забрзано од поразот на неговата војска од Византија, за официјално покрстување на државата.³⁵ Во текот на тие настани во западниот дел на Бугарија веќе постоеле цркви со богослужба на грчки јазик, иако месната црковна организација дејствувала независно од врховната власт на сè уште паганската држава.

Вториот период е од 864 до 886 година, од покрстувањето на државата до доаѓањето на учениците на Кирил и Методиј. Примањето на христијанството во 864 година како официјална државна религија требало да овозможи консолидација на бугарското општество, надминување на етничките разлики меѓу Словените и Протобугарите и формирање на една бугарска народност. Пристигнувајќи во Бугарија, византиските свештеници ги крстиле Борис и неговите блиски.³⁶ Борис потоа развил активна дејност, изградил цркви по својата земја и по целата држава прозвучела литургија на грчки јазик.³⁷ Покрстувањето на Бугарија било реализирано од византиски свештеници затоа бугарската книжевност од самиот почеток била на грчки јазик. Таа положба конечно се утврди-

³³ Темчин 2010, 53.

³⁴ Исто, 53.

³⁵ Исто, 53/54, сп. Хабургаев 1994, 98.

³⁶ Темчин 2010, 54.

³⁷ Исто, 54.

ла после Константинополскиот собор 869/870 година, донесувајќи го решението за потчинување на бугарската црква на Константинополскиот патријарх.³⁸ Во пределот на книжевната сфера паралелно со грчката епиграфика во Бугарија продолжиле да се создаваат натписи на прото-бугарски јазик (рунско и грчко писмо).³⁹

После воведувањето на грчката богослужба во Бугарија кнез Борис-Михаил разбрал дека доминиращката положба на грчкиот јазик и писменост, во однос со територијалната близина со Византија, претставувала реална опасност за неговата држава. Понатамошниот развој на наметнатата тенденција можела да доведе до постепен елинизација на бугарското општество и преку неа кон оневозможување на државната самостојност на Бугарија. Противдејство на таа тенденција било можно само преку утврдување на позициите на еден од месните јазици во Бугарија – турско-бугарскиот или словенскиот. Видливото преовладување на словенското население во многу реони на државата, делумната словенизација на протобугарската елита и не помалку важно, поголемиот степен на христијанизацијата на Словените во споредба со протобугарите, кнезот Борис од самиот почеток бил склон кон словенската варијанта и затоа со интерес ја следел дејноста на архиепископот Методиј и развојот на старословенската писменост во соседна Панонија.⁴⁰

Третиот период на развој на бугарската книжевност е од 886 до 893 година, од појавата на црковно-словенската писменост до Преславскиот собор. Во почетокот на 886 година во Плиска пристигнале учениците на Кирил и Методиј, протерани од Сирмиум после смртта на Методиј.⁴¹ Кнезот Борис ги примил радосно, надевајќи се дека со нивна помош ќе се спротивстави на доминирањето во бугарската држава на грчкиот јазик и писменост. Доаѓањето во Бугарија на словенските книжевници конечно ја определило следната јазична политика на Борис, кој во своите стремежи кон етничка консолидација на бугарското општество решил да стави акцент на словенскиот, а не на протобугарскиот јазик. Исполнувајќи ја книжевната должност, дојдените од Панонија Климент, Наум и Ангелариј започнале подготовка кон објавување на црковнословенскиот официјален јазик во бугарската држава и месната црква.⁴²

³⁸ Божилов- Гюзелев 199, 184-186.

³⁹ Темчин 2010, 54.

⁴⁰ Исто, 55-56.

⁴¹ Исто, 56.

⁴² Исто, 56, сп. Темчин 1999, 173-197.

Во Бугарија било неопходно да се преориентира Кирило-методијевската јазична норма со панонски говор на бугарски, замена на фонетските и морфолошки панонизми (моравизми) со соодветни бугарски. Има основа да се прифати дека откажувањето од Кирило-методијевските јазични норми и дијалектната преориентација на словенскиот книжевно-литературен јазик со цел на негова адаптација кон бугарските услови биле не веднаш (во истиот час) по пристигањето на учениците на солунските браќа во Бугарија, туку по извесно време, кога потребата од реформа станала очевидна.⁴³ Во најдобар случај тоа требало да се случи до Преславскиот собор 893 година и воведувањето во официјална употреба на словенските богослужбени книги. Од сето тоа може да се согледа дека модифицираното старословенско писмо и старословенскиот јазик започнале да се употребуваат во Бугарија после 893 година, нешто подоцна тој јазик започнал да се нарекува и бугарски. Тоа значи дека во основата на тој „бугарски“ јазик влегол јазикот и писмото што биле создадени за Словените во Македонија и Моравија, а не дека писмото било создадено за потребите на Бугарите. Познато е дека во почетокот во основата на старословенскиот јазик бил поставен солунскиот дијалект, исто така во Сирмиум јазичната норма била преориентирана на панонските говори, што можело да биде направено под раководство на Методиј.

Така идејата за адаптацијата на нормите на словенскиот книжевно-литературен јазик кон месните услови потекнува од солунските браќа, затоа јазичната и орфографичката реформа, направена во Бугарија, треба да се разгледува како непосредно продолжување на кирило-методијевата јазична политика.⁴⁴ Сите аргументи сведочат дека дејноста на Кирил и Методиј не била наменета за Бугарите, туку за Словените надвор од бугарската држава. Впрочем кога Бугарите го примиле христијанството 864-866 година, богослужбата се вршела на грчки јазик, а свештениците биле ракополагани од цариградскиот патријарх Игнатиј.

За приврзаноста на Константин–Кирил и Методиј кон словенскиот јазик сведочи и изјавата на Византискиот император Михаил III, кој пред да ги испрати на мисија во Велика Моравија, ги повикал во дворецот и меѓу другото рекол: „Вие сте солунјани, а сите солунјани чисто словенски зборуваат.“⁴⁵ Со ова искажување на византискиот император

⁴³ Темчин 2010, 58; Хабургаев 1994, 103.

⁴⁴ Темчин 2010, 58.

⁴⁵ Климент Охридски 1973, 3, 188; Сведоштва 1989, 59; Миловска - Таковски 1996, 100.

јасно се определува потеклото на браќата Кирил и Методиј и јазикот на кој ги превеле светите црковни книги – словенскиот.

Друг аргумент за словенското писмо и јазик е одлуката на папата Адријан II во Рим 869 година да дозволи „отслужување на литургија на словенски јазик“ во катедралниот храм „Св. Петар“⁴⁶. Освен тоа и изјавите на Црноризец Храбар, кога вели: „ако ги запрашаш Словените – кој ви ја создаде азбуката и ви ги преведе книгите? Тие ќе речат Св. Константин Филозоф наречен Кирил, тој ни ја создаде азбуката и ги преведе книгите, и брат му Методиј.“⁴⁷

Моравската мисија на Константин-Кирил и Методиј исто така била резултат од обновениот бугарско-германски договор, насочен против Моравската држава на Ростислав. Таа мисија целосно била насочена против бугарската државна политика и бугарските интереси. Дејноста на Солунските браќа во таа мисија била антибугарска и антигерманска.

Бугарско-византиската војна завршила во 864 година со склучување на мир, според кој бугарскиот владетел Борис прифатил да се покрсти заедно со целиот народ. За таа цел во Бугарија бил испратен византиски епископ и други свештеници. Но Борис сакал да дознае нешто повеќе за христијанството и добрите закони од римскиот папа Никола I и за таа цел му испратил писмо. Одговорите на папата се значаен извор за состојбата во Бугарија.⁴⁸ Двоумењето на Борис од кој центар да се изврши покрстувањето на неговиот народ било разрешено на Соборот во Цариград 869/70, кога било одлучено бугарската црква да се стави под јурисдикција на Цариградската и богослужбата во Бугарија да ја вршат византиски свештеници на грчки јазик.⁴⁹ Во тој период Кирил и Методиј биле во Рим. Кирил починал во 869 година, а Методиј бил назначен за архиепископ на Панонија и Моравија.

Судирите помеѓу Цариград и Рим за јурисдикција над бугарската црква продолжиле и понатаму. Бугарскиот владетел Борис се сретнал со сериозен проблем, да ги пополни разликите помеѓу Прабугарите и Словените во неговата држава. За тоа се послужил со учениците на Кирил и Методиј, кои што по смртта на Методиј 885 година биле протерани од Моравија и дел од нив засолниште нашле во бугарската држава. Нив ги

⁴⁶ Климент Охридски 1973, 108; Сведоштва 1989, 50; Миловска - Таковски 1996, 94.

⁴⁷ Документи... 1, 65.

⁴⁸ Поопширно за преписката види: Латински извори..., II, 62-125.

⁴⁹ Спореди: Коев, Бакалов 1992, 156; Божилов - Гюзелев 1999, 184-186 и таму наведената литература.

искористил Борис за да создадат словенски кадар кој ќе служи во црквите и со тоа ќе се ослободи од византиското влијание, кое што се ширело преку византиските свештеници. Во таа смисла е дејноста на Климент Охридски во Македонија, првин како учител, а потоа како епископ.

Тоа што го започнал кнезот Борис го заокружил неговиот син Симеон, кој што во 893 година во Преслав одржал црковно-народен собор, на кој што биле донесени повеќе значајни одлуки. За нас најважни се две, одлуката Климент да биде поставен за епископ на Тивериопол и Велика и државата понатаму да се вика Бугарија, а јазикот во неа да биде словенскиот (старословенски). Така мислел дека ќе ги помири двата етноси во својата држава, словенскиот и бугарскиот. Научниците кои што ја застапуваат тезата дека на тој собор Св. Климент бил поставен за епископ од Симеон се повикуваат на податоците од пространото климентово житие каде што се вели: „...откако се посоветуваат со помудрите од своите блиски, кои што сите се однесувале кон Климент како кон татко и верувале дека само тоа е угодно на Бога кое што укажува почит на тој човек, тој (Симеон) го поставил за епископ на Драгвиста (Дрембица) или Велица (Велика) и така Климент станал првиот епископ на словенски јазик.“⁵⁰ Сето тоа се случило на Преславскиот собор 893 година.⁵¹ Но, прашањето за овој хипотетичен собор и денес ги разгорува страстите на познавачите на оваа проблематика. Продолжува дискусијата по прашањето дали воопшто се одржал и дали тоа било од февруари 893 до март 894 година, како и во однос на местото на кое заседавал (Плиска или Преслав), решенијата кои што биле донесени за симнувањето на Владимир и издигнувањето на Симеон, пренесувањето на престолнината од Плиска во Преслав, прогласувањето на словенскиот јазик за официјален јазик на државата и црквата, замената на глаголицата со кирилица и сл.⁵² Златарски кој што прв пишува за тој собор, наведува дека Соборот го потврдува издигањето на Симеон на тронот, донесува решение за пренесување на престолнината од Плиска во Преслав и на крај го претвара словенскиот јазик во јазик на државата и Црквата.⁵³ Ѓузевлев и Божилов посочуваат дека Соборот донел решение по прашањето за симнувањето на Владимир и издигнувањето на Симеон на престолот (призна-

⁵⁰ Милев 1961, 129; ГИБИ. Т. IX – 2 (подг. от Илија Г. Илиев), 1994, 34. Сп. и Атанасовски 2020, 150-159.

⁵¹ Андреев 1971, 4, 96-105; Ракова - Панова 1995, 250 – 260.

⁵² Златарски 1918, 253-258; Obolensky 1971, 105; Андреев 1971, 100-101; Божилов - Ѓузевлев 1999, 225; Кочев 1995, 44-54; Спасова 1998, 84-101; Николов 2014, 229-233; Лешка 2017, 78-80.

⁵³ Златарски 1918, 253-258.

вање на легалното префрлање на власта од брат на брат) и за пренесување на престолнината.⁵⁴ Анчо Калојанов, пак тврди дека Соборот бил само црковен и се одржал во 894 година, донесувајќи решение за преводот на книгите, т.е. за воведување на словенскиот јазик во литургијата.⁵⁵ Мирослав Лешка е на мислење дека единственото прашање кое што било разгледувано на Соборот било проблемот за симнувањето на Владимир и издигнувањето на Симеон на тронот. Останатите решенија кои што му се препишуваат остануваат да висат поради недостиг на извори.⁵⁶

После овој собор во Бугарската држава официјален јазик станал словенскиот (старословенскиот), но наместо глаголицата се употребувала кирилицата. Тој јазик бил постепено адаптиран за потребите на црквата и администрацијата и од книжевниците почнал да се нарекува „бугарски“ според името на државата. Така започнува метаморфозата во сознанијата на поколенијата, кои што сè повеќе забораваат дека Кирил и Методиј биле Словени, почнало да се наложува создаденото од Симеоновите книжевници дека солунските браќа се Бугари, кои на сите Словени им дале книги за да читаат.⁵⁷ Теза која и денес се провлекува кај нашиот источен сосед, претежно во политичките кругови, но и кај некои книжевници и историчари. Исто така и јазикот наместо словенски почнале да го нарекуваат бугарски. Термин кој бил прифатен и од византиските писатели после 927 година. Тој јазик, иако словенски и во Второто бугарско царство продолжил да постои, но од бугарските и византиските книжевници бил нарекуван „бугарски“. Таа одредба била прифатена и од Турците Османлии, со тоа што кај нив јазикот се однесувал на вероисповеста, поточно на црквата, а не на државна припадност бидејќи држава Бугарија веќе од крајот на XIV век не постои. Но, тој анахронизам е пренесен до денешни времиња и бугарските историчари и книжевници и денес старословенскиот јазик го нарекуваат старобугарски, од каде што ги влечат и своите идеи за бугарските корени на денешниот македонски јазик, којшто фактички се темели на јазикот што го создале Кирил и Методиј.

Да потенцираме уште еднаш, базата на денешниот македонски јазик е јазикот што го ширеле св. Кирил и Методиј, поточно преводот на светите книги од грчки на словенски (од солунската област). Тие корени

⁵⁴ Божилов - Гюзелев 1999, 223.

⁵⁵ Калојанов 2007, 11-21.

⁵⁶ Лешка 2017, 79.

⁵⁷ Андреев, Лазаров, Павлов 1999, 217.

се влезени и во денешниот бугарски јазик, со кирилично писмо, но нешто подоцна од создавањето на словенското писмо-глаголицата, и затоа можеби би било коректно бугарските историчари и книжевници, а посебно политичарите да признаат дека основата, коренот на македонскиот јазик и на бугарскиот е старословенскиот јазик, а писмото старословенското – глаголицата, она што го создале св. Кирил и Методиј. Во Бугарија глаголицата не фатила корени и таму после 893 година се користил старословенскиот јазик со кирилично писмо.

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ

- Бешевлиев, В. *Първобългарски натписи* (Второ преработено и дополнето издание). Софија, 1992.
- Грџки извори за българската историја*. Т. V, Софија 1964.
- Грџки извори за българската историја*. Т. IX – 2 (подг. от Илија Г. Илиев). Софија, 1994.
- Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава*. Кн. 1. Скопје 1981.
- Иванов, Ы. *Български старини из Македонија*. Софија 1931, Фототипно издание 1970 .
- Климент Охридски, *Събрани съчинения*. Том трети. Софија 1973.
- Кръстанов, Т. *Легенда Булгарика за българската държавност и светост*. Изборник, Софија, 2003 .
- Латински извори за българската историја*. Т. II. Софија 1960.
- Милев, А. *Грџките жития на Климент Охридски*, Софија 1961.
- Миловска, Д.-Таковски, Ј. *Македонската житијна литература IX-XVIII век*. Скопје 1996.
- Сведоштва за Кирил и Методиј*, избор, превод и белешки Р. Угриновска-Скаловска и Љ. Басотова. Скопје 1989.
- Теодоров–Балан, А. *Кирил и Методиј*, II. Софија 1934.
- Теодоров–Балан, А. *Кирил и Методиј*, I. Софија 1920.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексова, Б. Бургала - Брегалница во светлината на новите археолошки истражувања. *Гласник на Институтот за национална историја*, XI/3. Скопје 1967.
- Алексова, Б. *Епископијата на Брегалница*. Прилеп 1988.
- Андреев, Ы., *Народните събори в политическия живот на Първата българска държава*. ИПр. XXVII, 1971.
- Андреев, Ы. Лазаров И., Павлов П., *Кой е кой в средновековна България*. Софија 1999.
- Атанасовски, А. *Пијанец во XIII и XIV век*. Куманово 1996.
- Атанасовски, А. Кој, кога и зошто го поставил св. Климент Охридски за епископ? – *Владелец, држава и црква през средновековието на Балканите*. – Сборник с доклади от

- международна научна конференция, посветена на 60-годишнината на проф. Д-р Пламен Павлов. Велико Търново 2020.
- Атанасовски, А. Бугарските завладувања во Македонија во IX и X век. *Прилози за историјата на Македонија и македонската култура*. Приредувач К. Кулавакова, МАНУ, Скопје 2021.
- Божилов, И. –Гюзелев, В. *История на средновековна България VII-XIV век*. София 1999.
- Гильфердинг, А. *Собрание сочинений*, I- II. С. Петербург 1868.
- Дечевъ, Д. Где сѣ живѣли смолѣнитѣ ? – *Сборникъ въ честь на Василъ Н. Златарски, по случай на 30-годишната му научна и професорска дейност*. София 1925.
- Dvornik, F. Deux inscriptions gréco-bulgares de Philippes. – *Bulletin de correspondance hellénique*, LI, 1928.
- Златарски, В. *История на българската държава през средните векове*. Т. 1-1. София 1918. Фототипно издание 1994.
- Илиевски, Хр. П. *Појава и развој на писмото со посебен осврт кон почетоците на словенската писменост*. МАНУ, Скопје 2001.
- Калянов, А. *Славянската православна цивилизација. Началото: 28 март 894 г.*, Плиска. Велико Търново, 2007.
- Коев, Т. Бакалов, Г. *Въведение в християнството*. София 1992.
- Кочев, Н. Народният събор в Преслав през 893/4. –*В: 100 години Велики Преслав*. Шумен, 1995.
- Лешка, М. *Симеон Велики и Византија*. София, 2017.
- Мутафчиев, П. –Мутафчиева, В. *История на българския народ от наченките на човешки живот по нашите земи до българското възраждане*. София, 1995.
- Ников, П. Кавханъ Исбулъ. – *Сборникъ въ честь на Василъ Н. Златарски, по случай на 30-годишната му научна и професорска дейност*. София 1925.
- Николов, А. Факти и догадки за събора 893 г. (Доклад пред Третата национална конференция по археология, история и културен туризам. „Пътуване към България“). Шумен 17-19. V. 2012. Ред. И. Йорданов, Шумен, 2014.
- Obolensky, D. *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe, 500 – 1453*. New York-Washington, D. C., 1971.
- Острогорски, Г. *О веровањима схватањима Византинаца*, Београд 1970.
- Панов, Б. Дејноста на Кирил и Методиј во Македонија. – *Зборник Кирил Солунски*, 1. Изд. МАНУ. Скопје 1970.
- Панов, Б. Штип и Брегалничката област во средниот век (VI - крајот на XII век). –*Средновековна Македонија*, Т. 3, Скопје 1985.
- Панов, Б. Општествено-политичките прилики во Струмичката област од крајот на VI до почетокот на X век. –*Средновековна Македонија*. Т. 3, Скопје 1985.
- Панов, Б., За Методиевото словенско кнежевство и создавањето на „Закон судный людем“. – *Зборник Кирило-Методиевскиот (старословенскиот) период и Кирило-методиевската традиција во Македонија*. МАНУ, Скопје 1988.
- Панов, Б. Политиката на Византија. –*Прилози МАНУ*, Одделение за општествени науки 23, 1, 1992.
- Ракова, С. – Панова, Р. Съборите в балканските средновековни държави. –*В: 100 години Велики Преслав*. Т. 1. Шумен, 1995.
- Спасова, М. На која дата и през кој месец се е провел Преславският събор от 893 година. – *В: Преславска книжовна школа*. Т. 3. Шумен, 1998.

- Темчин, С. Ю. Исследования по Кирило-мефодиевистике и палеославистике. *Krakowsko-Wileńskie studia Slawistyczne*. Том. 5. Kraków 2010.
- Темчин, С. Ю. Состав дневных евангельских чтений в церковнославянских литургических рукописях. – *Slavistica Vilnensis* 1999 (Kalbotyra 48 (2) Vilnius).
- Троицкий, С. В. Св. Мефодий как славянский законодатель, *Богословские труды*, Сб. II, Москва 1961.
- Туницкий, Н. Л. Св. Климент, епископ словенский. *Его жизнь и просветительная деятельность*. Сергиев Посад 1913.
- Хабургаев Г. А. Первые столетия славянской письменной культуры. *Истоки древнерусской книжности*. Москва 1994.

Aleksandar ATANASOVSKI
Faculty of Philosophy in Skopje

O PISMENEH (ON THE CREATION OF THE SLAVIC ALPHABET)

(summary)

The issue of the creation of the Slavic script has been partially resolved. There are still a few assumptions that provoke lively discussion, for example, the question of which alphabet, and for whom, did St. Cyril and Methodius create.

According to the available sources, confirmed by archeological findings, it can already be undeniably said that St. Cyril and Methodius created the Glagolitic alphabet for the needs of the Slavs in Macedonia. The basis was the language of the Slavs in and around Salonica which, according to the words of the Byzantine author John Kaminiates in 904 was the most important (first) city of the Macedonians.

There are two proposed dates for the creation of the Glagolitic script: 855 and 863. Based on the analysis of the sources, we are of the opinion that the alphabet was originally created in 855, while in 863 it was modified and reshaped for the needs of the Slavs from Moravia.

The script remained in use on the territory of Macedonia until the end of the 11th century. In Bulgaria, Slavic script began to be used after 893, however, modified, as the Glagolitic script was replaced by Cyrillic.